
MILIVOJE IVANIŠEVIĆ

ZAJEDNIČKI INTERES U KULTURI

Srednjoročni plan Republičke zajednice kulture SR Srbije za period 1981—1985. godina prolazi poslednje faze javne diskusije.

Reklo bi se: jedan od uobičajenih, istina nužnih, ali i donekle rutinskih poslova koji svi moraju da obave. Međutim, u ovom slučaju, najmanje je reč o rutinskom i samo nužnom poslu.

Republička zajednica kulture je prvi put od svog osnivanja izvršila značajne, skoro radikalne, izmene u domenu i obimu svojih prava i obaveza. Time je udovoljeno brojnim i veoma učestalim zahtevima da se priđe decentralizaciji i deo takozvanih republičkih funkcija u oblasti kulture prenese na opštine, tj. više približi neposrednim korisnicima i udruženom radu iz čijeg se dohotka i obezbeđuju sredstva.

Više od dve godine kulturnu javnost i poslenike u našoj Republici okupirala su pitanja: koji su to zajednički interesi i potrebe koje treba ostvarivati udruženim sredstvima u okviru i preko Republičke zajednice kulture. U međuvremenu u Zavodu za proučavanje kulturnog razvitka SR Srbije urađena su dva dokumenta u kojima je pokušano da se odgovori na ova pitanja. To su „Osnovi za utvrđivanje zajedničkih interesa i potreba koje će se ostvarivati u okvirima i preko RZK u periodu 1981—1985. godine”, a zatim i „Samoupravni sporazum o osnovama plana Republičke zajednice kulture za period od 1981—1985. godine”. Oba dokumenta, posle uobičajene rasprave u samoupravnim organima Republičke zajednice kulture i posle raznih dopuna, izmena i usaglašavanja do kojih je moralo doći, bila su predmet javnih diskusija u kojima su uzele učešće sve organizacije udruženog rada kulture, umetnička udruženja, društveno-političke organizacije, samoupravne interesne zajednice kulture, jednom rečju svi na

koje su se — svejedno u kolikoj meri i u kome obliku — ovi predlozi odnosili. Predlog „Osnova za utvrđivanje zajedničkih interesa i potreba koje će se ostvarivati u okviru i preko RZK” kojima se uglavnom sankcionisalo zatečeno stanje izazvao je opšte negodovanje i otpor, posebno u opštinama, tako da je njegova važnost ograničena samo na 1980. godinu. Posebno angažovanu živu diskusiju, skoro bez presedana od osnivanja Republičke zajednice kulture, izazvao je „Samoupravni sporazum o osnovama plana RZK za period od 1981—1985. godine” u kome je pokušano da se udovolji mnogobrojnim zahtevima za decentralizacijom tzv. republičkih funkcija u kulturi, odnosno zajedničkim interesima i potrebama koji se realizuju u Republičkoj zajednici kulture. Decentralizacija bi trebalo da u podjednako meri obuhvati i novostvorene obaveze nastale posle formiranja RZK i obaveze nasleđene od bivšeg Republičkog fonda za kulturu.

Ovakva opredeljenja, koja se često identifikuju i sa demokratizacijom kulturnog života i daljom samoupravnom transformacijom Republičke zajednice kulture, nisu novijeg datuma i traju koliko i nedoumice šta bi trebalo da budu funkcije RZK, ili, bolje rečeno, još od samoupravnog konstituisanja Zajednice na delegatskom principu; znači skoro jednu deceniju. U tom periodu, gotovo podjednako progresijom, množili su se i rasli zahtevi za smanjenjem funkcija i, s druge strane, ali u isto vreme rastao je broj akcija, manifestacija, delatnosti, tj. funkcija koje je finansirala i koje su egzistirale ako ne isključivo, a ono bar dobrim delom zahvaljujući sredstvima koja su ostvarivana u okviru i preko Republičke zajednice kulture. Stanje je, nekom svojom unutrašnjom logikom, postajalo sve više protivrečno i skoro apsurdno. Gotovo pat poziciji doprinosilo je i to što su zahtevi za decentralizacijom poticali uglavnom iz istih sredina iz kojih su poticali i tvrdnje da su njihove kulturne akcije i aktivnosti od šireg društvenog značaja (ne samo opštinskog) i da ih treba finansirati iz zajedničkih sredstava. Svaka sredina, ili bolje rečeno svaka samoupravna interesna zajednica kulture opštine i organizacija udruženog rada kulture, raspolagala je dovoljno ubedljivim razlozima i činjenicama u oba slučaja.

U osnovi takvog stanja možda se ne nalazi toliko neuobičajena protivrečnost između tekućih potreba i svakodnevne politike, koliko i trajna orijentacija i dugoročna politika. U prvom slučaju opštine od „Republike” traže sredstva za mnoge svoje potrebe, a u drugom redovno se ponavljaju zahtevi za smanjivanjem vlastitih doprinosa prema „Republici”.

Godinama Republička zajednica kulture glavnu pažnju usmerava i mora da reaguje samo na trenutne zahteve, udovoljava tekućim potrebama i time vodi kratkoročnu politiku, a strateška opredeljenja se uglavnom samo najavljuju. Možda je suviše spominjati da svi organi i cela Zajednica dele mišljenje o potrebi decentralizacije i podržavaju sve inicijative kojima je cilj da se to ostvari. Uostalom to je i prirodno, jer su delegati RZK iz istih sredina iz kojih dolaze i zahtevi za decentralizacijom.

Problem je u kom obimu i kako to ostvariti.

Uvek se prilikom preispitivanja funkcija Republičke zajednice kulture tražilo da to ne ugrožava već stvorene vrednosti, da se održi i podstakne kontinuitet razvoja i ostvari viši kvalitet usluga, bolja jedinstvena metodologija rada u svim delatnostima, funkcionalnije delovanje, veća efikasnost i racionalnost, a solidarnost i smanjivanje razlika između razvijenih i nedovoljno razvijenih da dobije poseban značaj. Isto tako, naglašava se da poseban značaj imaju podsticanje stvaralaštva u svim umetnostima, razvoj mladih talenata, interesno organizovanje, neposredna razmena rada i time povezivanje kulture sa interesima i potrebama radnih ljudi i građana u organizacijama udruženog rada i mesnim zajednicama.

U osnovi svih zahteva za decentralizacijom nalaze se nepobitne činjenice.

Prva od njih je da od ukupnih sredstava koja se ostvaruju iz ličnog dohotka zaposlenih, i koja predstavljaju prihode samoupravnih interesnih zajednica kulture, skoro polovina odlazi za tzv. republičke funkcije. Ukupni prihodi samoupravnih interesnih zajednica kulture opština u 1979. godini iznosili su oko 1,6 milijardi dinara, od čega je za zajedničke republičke potrebe izdvojeno 700 miliona dinara.¹⁾ Većina opština u Republici više od polovine ukupnih prihoda za delatnost kulture (a izvestan broj opština skoro 2/3) udružuje u Republičku zajednicu kulture za zajedničke potrebe. Usled toga za potrebe vlastitog kulturnog života i razvoja ostaje manje sredstava nego što je „dato“ Republici. Tolika disproporcija je neodrživa prema mišljenju svih koji su angažovani u diskusiji i u neposrednom rešavanju ove problematike. Drugi razlog je neosporan koliko i prethodni. Neposredno povezivanje kulture i udruženog rada daleko je lakše ostvariti kad su funkcije i sredstva decentralizovani, znači kad se nalaze u samim opštinama. Republička zajednica kulture je često, i neprav-

¹⁾ Iste godine delatnost kulture ostvarila je ukupne prihode od 6,1 milijardi dinara. Od toga 68% ostvareno je u izdavaštvu i kinematografiji, znači na tržištu ili neposrednom razmenom rada.

dano, neka vrsta posrednika između korisnika i davalaca usluga i, možda, smetnja da se oni neposrednije dogovaraju. U okviru RZK vremenom se nagomilavaju funkcije (znači manifestacije, akcije, organizacije udruženog rada, itd.) otuđene od sredina i uslova u kojima su nastale. Novi planski period je najpogodniji trenutak da se sve to raspravi i dovede u prave odnose, podjednako prihvatljive za sve zainteresovane, a to su prvenstveno RZK, opštinske zajednice kulture, OUR kulture, sve delatnosti kulture od kojih svaka predstavlja poseban činilac i posebnu kategoriju značajnu za kulturni razvoj (zaštitu nepokretnih kulturnih dobara, bibliotekarstvo, zaštitu pokretnih kulturnih dobara, kinematografiju, izdavaštvo, itd). Decentralizacija ne znači i preraspodelu sredstava između udruženog rada i kulture već samo preraspodelu u okvirima ove delatnosti. Pored ovog, koliko nespornog toliko, ipak, bar po našem mišljenju spornog stava, koji pre svega podrazumeva razgraničavanje funkcija između opštinskih i Republičke zajednice kulture (ovde posebno mesto ima odnos između SIZ kulture Beograda i RZK), pri čemu opštine treba da zadrže veći deo sredstava koje ostvaruju preko doprinosa iz ličnih dohodaka, a time da prime i veće obaveze nego RZK, pokrenuta su i pitanja koja se ne mogu rešiti samo u okvirima kulturne delatnosti. Po svom značaju posebno se ističu odnosi sa društveno-političkom zajednicom i samoupravnim interesnim zajednicama ostalih delatnosti, a u prvom redu obrazovanja i nauke. Naime, udruženi rad, preko doprinosa iz ličnog dohotka za kulturu, finansira mnoge obaveze koje je, već ranije, znači unapred, odredila društveno-politička zajednica zakonima, bez posebnog i neophodnog usaglašavanja sa udruženim radom. Dilema je jednostavna, da li društveno-politička zajednica treba da finansira ono što je normativna obaveza pojedinih OUR kulture ili i to treba da bude obaveza udruženog rada. Rezolucija o razmeni rada u društvenim delatnostima zakonske obaveze stavlja u red obaveza koje se finansiraju iz sredstava samoupravnih interesnih zajednica. Međutim, pitanje time ipak nije skinuto sa dnevnog reda. O većini ovih zakona udruženi rad svojevrsteno nije imao priliku da se izjasni i zašto bi sada plaćao, odnosno zašto bi interesne zajednice kulture plaćale te obaveze. Neke funkcije i zakonske obaveze su podjednako značajne i za kulturu i za društveno-političke zajednice i trebalo bi da ih zajednički finansiraju. Već to bi, samo po sebi, doprinelo da sredstva RZK budu znatno manja nego što su bila. U nekim republikama, kao što je poznato, i društveno-politička zajednica neposredno učestvuje u finansiranju pojedinih aktivnosti u oblasti kulture. (U našoj Republici predmet preispitivanja i usaglašavanja mogli bi da budu međunarodna kulturna saradnja, deo

poslova arhiva, zaštite velikih i izuzetno značajnih spomenika kulture, socijalno, zdravstveno i penziono osiguranje samostalnih umetnika, a možda i još neke zakonske obaveze.) Postojanje i aktivnost izvesnog broja organizacija udruženog rada koje sada isključivo pripadaju delatnosti kulture, a posebno nekih tehničkih muzeja kao što je Muzej „Nikola Tesla”, zatim Prirodnjački muzej (kao i Republički zavod za zaštitu prirode), Istorijski muzej, Pedagoški, itd. od značaja su koliko za kulturu, toliko i za nauku ili obrazovanje. Velika koncentracija sredstava u Republičkoj zajednici kulture dobrim delom je rezultat činjenica da ni društveno-političke zajednice, ni samoupravne interesne zajednice ostalih delatnosti, nisu preuzele svoj deo materijalnih obaveza prema poslovima ili organizacijama udruženog rada koje su od interesa za sve njih i, ne retko, imaju interdisciplinarni karakter. Prigovori na veliku koncentraciju sredstava u RZK, ovakvu, ne voljom RZK stvorenu situaciju, uglavnom i ne uzimaju dovoljno u obzir. Ovo nije odbrana RZK već prvenstveno predlog da razgraničavanje funkcija ne dobije samo jednu dimenziju i svede se samo na odnose opštinske zajednice kulture — Republička zajednica kulture.

Predloženi „Samoupravni sporazum o osnovama plana RZK za period od 1981—1985. godine” kojim se predviđa korenita izmena dosadašnjih interesa i potreba koji su ostvarivani u delatnosti kulture na nivou Republike otkrio je i pokrenuo mnogo više problema i interesa nego što su same funkcije Republičke zajednice kulture.

Samoupravno interesno organizovanje u oblasti kulture svedeno je samo na SIZ kulture opština i Republike. Međutim, mnogi oblici kulturnog delovanja ostvaruju se u okviru nekoliko opština, regiona, ili više regiona. U nedostatku međuopštinskih, regionalnih ili granskih SIZ kulture ostaje veliki međuprostor sa brojnim organizacijama udruženog rada kulture, delatnostima i manifestacijama oko kojih nastaju sporovi da li sredstva treba da ostvaruju u okviru SIZ kulture opštine ili Republičke zajednice kulture. Predložena decentralizacija funkcija RZK uglavnom je usmerena na ovu kategoriju institucija kulture. Većina njih bi u narednom planskom periodu trebalo da sredstva stiču izvan Republičke zajednice kulture, znači direktnim povezivanjem i ugovaranjem sa SIZ kulture opština za koje obavljaju poslove. U ovom planskom periodu, po prihvaćenom Samoupravnom sporazumu i izvršenoj decentralizaciji, sredstva Republičke zajednice kulture su smanjena za oko 40% ili 300 miliona dinara. Opštinske zajednice kulture su time znatno poboljšale svoj ekonomski položaj, a primile su i deo obaveza koje su u prethodnom planskom periodu ostvarivane sredstvima udruženim u Republičku zajednicu kulture.

Koje zajedničke potrebe i interese više ne treba da finansira RZK bilo bi znatno lakše utvrditi da su blagovremeno urađeni samoupravni sporazumi o osnovama planova opštinskih zajednica kulture. Ti dokumenti bi morali da sadrže i pregled poslova koji će biti ostvarivani udruženim sredstvima u okviru RZK (kao što bi, uostalom, trebalo da budu utvrđeni poslovi koji se realizuju neposrednom razmenom rada, zatim u okviru same opštinske zajednice kulture i udruživanjem više opštinskih zajednica kulture). Da su ti opštinski samoupravni sporazumi na vreme urađeni, usaglašavanje zajedničkih interesa bilo bi znatno lakše nego što je to bio slučaj kada se odlučivalo samo na osnovu Samoupravnog sporazuma o planu RZK.

Javna diskusija vođena o Samoupravnom sporazumu RZK otkrila je s jedne strane sav pluralizam interesa koji se prelivaju kroz ovu samoupravnu asocijaciju, a s druge strane vrlo velike razlike u poimanju i tumačenju decentralizacije i vlastitih interesa koje kroz decentralizaciju treba ostvariti. Osim neznatnih izuzetaka, osporeno je skoro sve što je predloženo za decentralizaciju. Otpor je dolazio ili od opštinskih zajednica kulture, ili od pojedinih delatnosti ili, najčešće, od QUR kulture koje su sredstva sticale u okviru Republičke zajednice kulture, tzv. republičkih ustanova kulture.

U međuvremenu, pogotovu u javnoj diskusiji, iskrsli su problemi, istina očekivani, koji za delatnost kulture imaju posebno značenje. Jedan od njih se odnosi na mogućnost, odnosno nemogućnost, opštinskih zajednica kulture da prilikom godišnjeg bilansiranja sredstava u opštinama zadrže tolika sredstva za ovu delatnost. Drugim rečima, društveno-političke zajednice mogu decentralizovana sredstva tretirati kao neku vrstu porasta iznad plana i usmeriti ih na druge potrebe van delatnosti kulture. Objektivno nema načina da se tako nešto osujeti. Ukoliko bi došlo do toga da se ta sredstva preliju u druge delatnosti i za druge namene (zavisno od potreba i situacije u svakoj opštini) onda bi delatnost kulture u celini došla u vrlo težak i skoro bezizlazan ekonomski položaj. Decentralizacija funkcija RZK imala bi, što niko ne želi, i za samu delatnost krajnje negativne efekte. To bi posebno pogodilo delatnost kulture u opštinama pošto bi ostale i bez sredstava i bez konkretne podrške, odnosno raznih vidova učešća i stimulacije koje su ranije ostvarivale kroz Republičku zajednicu kulture. I ova činjenica je znatno doprinela da se neke od aktivnosti za koje je predloženo da se ubuduće obavljaju u opštinama ponovo vrate Republičkoj zajednici kulture.

Uostalom, ovo nije ni prva decentralizacija koja se vrši u delatnosti kulture. U protekloj deceniji decentralizovana su sredstva za investicije u

kulturi (deo poreza na neka alkoholna pića, kozmetičke preparate i tehničke uređaje) i sredstva za kinematografiju (namenjena za modernizaciju bioskopa) i u oba slučaja delatnost kulture je uglavnom izgubila. U prvom slučaju sredstva su se pretila u fondove društveno-političkih zajednica, a u drugom u dohodak organizacija udruženog rada za prikazivanje filmova (izuzev u Beogradu u kome je, zahvaljujući tim sredstvima, modernizovano i adaptirano više bioskopa). Zato se sada, poučeni i ranijim iskustvima, sa mnogo više opreza i ispitivanja prilazi decentralizaciji. Međutim, te ranije decentralizacije koje su ostvarivane aktima i instrumentima društveno-političke zajednice ne treba i nije moguće poistovetiti sa samoupravnim usaglašavanjem i dogovaranjem koje je prisutno prilikom decentralizacije funkcija Republičke zajednice kulture. Navedene primere smo dali samo zato da dokažemo opravdanost bojazni da će se sredstva koja su služila kulturi izgubiti iz ove delatnosti i preneti za druge namene.

Dileme šta i u kolikom stepenu treba decentralizovati prirodne su i zahtevaju dosta strpljenja i pažnje pri odlučivanju. To nije moguće razrešiti samo stručnim elaboratima i ekspertizama, već jedino samoupravnim sporazumevanjem i neposrednim angažovanjem svih zainteresovanih subjekata, a prvenstveno u okvirima samoupravnih interesnih zajednica kulture.

Zato je predloženo donošenje 11 posebnih samoupravnih sporazuma o razvoju pojedinih delatnosti: bibliotekarstva, zaštite nepokretnih spomenika kulture, arhiva, muzeja, kinematografije, izdavačke delatnosti, kulturno-umetničkog amaterizma, međunarodne kulturne saradnje, pozorišne delatnosti, muzičko-scenskih delatnosti i likovnih delatnosti. Ovim dokumentima — koje zajednički donose organizacije udruženog rada kulture, Republička zajednica kulture, zajednice OUR-a date delatnosti, opštinske zajednice kulture, pojedine zainteresovane društvene organizacije (kulturno-prosvetna zajednica, savez amatera i dr.) ili umetnička udruženja — trebalo bi sada utvrditi način, uslove, obim i pravce razvoja svake od navedenih delatnosti, odnosno konkretna prava i obaveze svih učesnika u samoupravnom sporazumevanju. Time bi trebalo obezbediti i stabilan razvoj, odnosno interese kako zajednica kulture, tako i organizacija udruženog rada. Nacrti nekih od ovih sporazuma već su gotovi i uskoro treba da budu dati na javnu diskusiju koja će pokazati da li je to pravi put za rešavanje i da li su konkretni predlozi prihvatljivi za sve zainteresovane činioce kulturnog i društvenog razvoja. Tako je izvršena decentralizacija i prenošenje dela funkcija i sredstava sa Republičke na opštinske zajednice kulture prouzrokovala potrebu dalje demokratizacije u sistemu plani-

ranja kulturnog razvoja, što je omogućilo da se krug neposredno angažovanih znatno proširi i obuhvati sve zainteresovane za razvoj pojedinih delatnosti kulture.

Svakako da se do sada obavljenim poslom ne završava ni proces prenošenja funkcija sa Republičke zajednice kulture ni njene dalje transformacije. Interesno organizovanje u ovoj delatnosti još uvek ima rudimentarne oblike nastale neposredno po donošenju saveznog i republičkog ustava 1974. godine. Nerazvijeno i ograničeno samo na opštinske zajednice kulture, Gradsku samoupravnu interesnu zajednicu kulture Beograda i Republičku zajednicu kulture, znači bez osnovnih i granskih zajednica i ma kakvog oblika organizovanja na međuopštinskom i regionalnom nivou, samoupravno interesno organizovanje kulture u našoj Republici nije fleksibilno i funkcionalno, a time je bez pravih mogućnosti da uspešno prati i podstiče sve oblike kulturnog delovanja i kulturnog života počevši od organizacija udruženog rada i mesnih zajednica do Republike i, uporedo s tim, da obezbedi ravnomeran razvoj svih delatnosti u oblasti kulture.

